

פרשת עקב

מצות תפילה – הציווי והסיפור בתורה

יא, יג וְלַעֲבָדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם

התשובה השגורה בפי רוב ישראל לשאלה מנין למצות תפילה מדאורייתא, תהיה הפסוק שבכותרת הנושא, בתוספת ביאור הספרי: "וְלַעֲבָדוֹ" – זו תפילה. ולחיזוק הלימוד מביאים את הגמרא (תענית ב, א): איזו היא עבודה שבלב? זו תפילה. עיון במשנתו של הרמב"ם ילמדנו כי הספרי והגמרא עוסקים בהגדרת המצוה ('עבודה') ולא בציווי דאורייתא לקיים את המצוה.

וזה לשון הרמב"ם בהלכות תפילה א, א:

מצות עשה להתפלל בכל יום [וזאת בניגוד לדעת הרמב"ן שאינו מונה את מצות תפילה כמצוה במנין תרי"ג] שנאמר (שמות כג, כה) "וְלַעֲבָדְתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם", מפי השמועה למדו שעבודה היא תפילה, שנאמר "וְלַעֲבָדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם". אמרו חכמים (תענית ב, א) ..., עכ"ל. ומקשה הכסף משנה: ואם תאמר, למה לא כתב רבינו פה שנצטוונו במצוה זו [תפילה] מדכתיב "וְלַעֲבָדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם" שמפורש בו ציווי תפילה?! עכ"ל. כלומר, למה לרמב"ם להביא פסוק "וְלַעֲבָדְתֶם" שאינו מפורש על תפילה, ואז להביא פסוק אחר המגדיר שעבודה היא בלב והיא תפילה, כאשר יכול היה להביא את הפסוק השני ("וְלַעֲבָדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם") ובזה לקצר את דרך הלימוד. ומשיב מרן הבית יוסף: ויש לומר משום ד"לַעֲבָדוֹ" לא מצוה היא אלא סיפור דברים – "אִם־שָׁמַעַתְּ שִׁמְעוּ... לְאַהֲבָה אֶת־ה' אֱלֹהֵיכֶם וְלַעֲבָדוֹ... וְנָתַתִּי מְטָר־אֲרָצְכֶם" ... עכ"ל.

הרי היסוד המוצק שהזכרנו כמה פעמים בספר זה (עיין, בין היתר, פרשת תולדות) שאין למדים מצוה בתורה אלא מפסוק המנוסח בסגנון של ציווי.

זאת קבע הנשר הגדול בשורש השמיני מארבעה עשר השרשים שהרמב"ם הקדים לספר המצוות. וזה לשונו (תרגום ר"י קאפח):
 ...אין אפשרות להכניס ציווי ל(משפט) הגדה וסיפור... וכן לא תיכנס גם אזהרה בסיפור... עכ"ל.

וכך טרח לבאר בעל ספר החינוך כיצד לקרוא את הפסוק (וישלח לב, לג) "עַל־כֵּן לֹא־יֵאָכְלוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גֵּיד הַנְּשֵׂה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיַּרְדֵּי, עַד הַיּוֹם הַזֶּה", וזה לשונו:

מצוה ג' שלא לאכול גיד הנשה. "וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב" יש בה מצות לא תעשה אחת, והיא אזהרת גיד הנשה, שנאמר "עַל־כֵּן לֹא־יֵאָכְלוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גֵּיד הַנְּשֵׂה". והאי "לֹא־יֵאָכְלוּ" לא נאמר על דרך סיפור, כלומר, מפני שארע דבר זה באב נמנעים הבנים מלאכול אותו גיד, אלא אזהרת השם יתברך שלא יאכלוהו, עכ"ל.

כך קבע בעל ספר החינוך במסגרת קביעתו את מהות המצוות ושורשן בתורה שבכתב. לפי עניות דעתנו אפשר עדיין לפרש "לֹא־יֵאָכְלוּ" במשמעות 'לא נהגו לאכול' כפשוטו, כאשר ההלכה תפרש את "לֹא־יֵאָכְלוּ" כמו 'אל יאכלו', ואין בהכרח סתירה בין שני הפירושים, אלא 'אלו ואלו...'.
 נאמן לדרכו, קובע החינוך:

פרשת לך לך, יש בה מצות עשה אחת, והיא מצות מילה, שנאמר (יז, י) "זאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֵךְ אֶתְרִי, הַמּוֹל לְכֶם פֶּלֶזְכָר", ונכפלה בסדר אשה כי תזריע, דכתיב (יב, ג) "וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי, יְמוֹל בְּשֶׁר עַךְלָתוֹ". והרבה מצוות נכפלו במקומות הרבה בתורה, וכולן לצורך, כמו שפרשום חכמינו ז"ל... עכ"ל.

טרח החינוך להרחיק אותנו מן הטעות הנפוצה הסוברת שלומדים מצות מילה מפרשת תזריע ('אחרי מתן תורה') ולא מפרשת לך לך ('לפני מתן תורה'). ולא היא! פרשת תזריע אינה 'אחרי מתן תורה' אלא 'אחרי פרשת יתרו'. ופרשת לך לך אינה 'לפני מתן תורה' אלא 'לפני פרשת יתרו'. אלו ואלו (לך לך ותזריע) שייכות למתן תורה וניתנו שתיהן 'מפיו של הקב"ה לאזנו של משה' (רמב"ן הקדמה לבראשית). אמנם הרקע של פרשת לך לך הוא היסטורי, ולכן אין

למדים מצות מילה מן (יז, כג) "וַיִּמַּל אֶת־בְּשַׂר עֲרֻלָּתָם". אבל סגנון של ציווי (אפילו ברקע של סיפור) קובע ומחייב דאורייתא, כשם שסיפור בתוך פרשה הלכתית (כגון "ויַעֲלוּ עֵלֶת" שבסוף פרשת משפטים) אינו מביא לידי מצוה מן התורה. יצויין כי יכול היה בעל החינוך להביא את הפסוקים (יא) "וַיִּמַּלְתֶּם אֶת בְּשַׂר עֲרֻלָּתְכֶם", (יב) "וּבֶן־שָׁמֹנֶת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם", (יג) "הַמּוֹל יִמּוֹל", כולם פסוקים בסגנון של ציווי. בודאי העדיף להביא את הפסוק "הַמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר", באשר הוא הראשון שבין כל הפסוקים המחייבים מדאורייתא במצות מילה.

על פי אותו עיקרון חוזר ומבאר ה'כסף משנה' מדוע הרמב"ם (הלכות בית הבחירה א, א) למד את מצות בנין בית המקדש מ"וַעֲשֹׂוּ לִי מִקְדָּשׁ, וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם" (שמות כה, ח), ולא מ"וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשֵׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם" (דברים יב, יא) כפי שלמד הסמ"ג, זאת משום שהפסוק בחומש דברים אינו כתוב בסגנון של ציווי (אבל עיין רש"י בדברים שם ד"ה והיה המקום וגו': בנו לכם בית הבחירה בירושלים... (עכ"ל). ונראה כי כוונתו לא למצות בנין בית המקדש אלא למקום בנייתו, דהיינו ירושלים). כך גם ביאר הריטב"א את שיטת חז"ל (יומא כד, ב) ש'הדלקה לאו עבודה היא וכשרה בזר', אף על פי שכתוב (במדבר ח, ב) "דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶמְרָתָ אֵלָיו, בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֶּרֶת". וזה לשונו:

ואפשר לומר דלהכי לא אפקיה בלשון חיוב - דבר אל אהרן ויעלה את הנרות, לומר דלאו עבודה היא לחייב עליה מיתא בזר... עכ"ל.

כך גם אצל גדולי האחרונים, מצינו שבעל "משך חכמה" מעדיף ללמוד את הדין (שבועות טו, ב) של בניית בית המקדש ביום ולא בלילה מן הפסוק "בַּיּוֹם־הַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן... תִּקְּיִם אֶת־מִשְׁפַּן אֹהֶל מוֹעֵד", ולא מן הפסוק (במדבר ט, טו) "וּבַיּוֹם הַקִּיָּם אֶת־הַמִּשְׁפָּן", באשר הראשון הוא סגנון של ציווי, בעוד השני הוא בסגנון של סיפור.

לא מקום כתיבת ענין קובע את תוקף חיובו, כי אם הסגנון אשר בו נכתבו הדברים. נכון הדבר (ירושלמי מועד קטן ג, ה) שאין למדים מקודם מתן תורה, אבל כן למדים מקודם פרשת יתרו אם הסגנון מחייב זאת.